

Politički i religijski kontekst nastanka islama

Mikec, Josip

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:516015>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci
Odsjek za povijest

JOSIP MIKEC
POLITIČKI I RELIGIJSKI KONTEKST NASTANKA ISLAMA
ZAVRŠNI RAD

Rijeka, 2018.

Sveučilište u Rijeci
Filozofski fakultet u Rijeci

POLITIČKI I RELIGIJSKI KONTEKST NASTANKA ISLAMA
ZAVRŠNI RAD

Mentor: dr. sc. Goran Bilogrivić

Student: Josip Mikec

0009069046

Povijest / filozofija

Rijeka, rujan 2018.

Sadržaj	str.
UVOD.....	2
1. ARAPSKI POLUOTOK PRIJE NASTANKA ISLAMA.....	3
1.1. Meka.....	9
1.2. Medina.....	11
2. RELIGIJA ARAPSKOG POLUOTOKA PRIJE NASTANKA ISLAMA.....	13
3. BIZANTSKO CARSTVO U 7. STOLJEĆU.....	16
4. SASANIDSKO CARSTVO U 7. STOLJEĆU.....	20
5. MUHAMED.....	23
5.1. Muhamed u Meki.....	23
5.2. Muhamed nakon preseljenja u Medinu.....	27
ZAKLJUČAK.....	33
LITERATURA.....	35

Sažetak

Ovim radom namjeravam pojasniti kontekst nastanka islama kako bi dobili jasniju sliku o tome što se događalo u to vrijeme. Religija je imala ključnu ulogu u socijalnom životu društva, a bila je raznovrsna, od velikih monoteističkih religija tog vremena, pa do vjere u mnoštvo bogova. Kvaliteta života ovisila je o položaju koji je pojedinac imao u obitelji i plemenu, a političkih stranaka, koje su mogle omogućiti snažnije povezivanje društva, nije bilo. Pravda je ovisila o utjecaju i vezama koje je pojedinac imao s važnim osobama tog područja. Okolne sile pokušavale su uspostaviti kontrolu nad Arabijom, no nisu uspjevale pa bi svoj utjecaj uglavnom imale putem podmićivanja i davanja povlastica pojedinim plemenima. U takvom okruženju pojavljuje se Muhamed koji donosi novi politički sustav utemeljen na vjeri u jednog Boga. Stavljajući naglasak na pravdu i brigu za siromašne, pridobio je mnoge ljude iz najnižih slojeva društva, a zbog vlastitog visokog položaja u plemenu Kurejš pridruživali bi mu se pojedinci iz ostalih slojeva društva. Rat Bizanta i Perzije u 6. stoljeću imao je velik utjecaj na slabljenje tih dviju sila koje nisu imale više snage za borbu protiv snažnog neprijatelja punog motivacije za osvajanjem novih područja. Snažno uvjerenje da je velika čast umrijeti za širenje svoje vjere i iskustvo boraca u ratovima davalo je veliku prednost muslimanskim vojnicima nad iscrpljenim bizantskim i perzijskim trupama. Brza i čvrsta povezanost između muslimana i izgrađivanje zajednica - *umma* je utvrđeno u temeljnim učenjima islama što im je omogućilo zadržavanje osvojenih područja.

Ključne riječi

Muhamed, islam, Arabija, Meka, Medina, Gasanidi, Lahmidi, Bizantsko Carstvo, Sasanidsko Carstvo, haram

UVOD

U ovom radu baviti ću se političkim i religijskim kontekstom nastanka i širenja islama. Pokušati ću objasniti kakvo je društvo bilo na području arapskog poluotoka, čime su se ljudi bavili te pojasniti okolnosti nastanka islama. Islam je monoteistička religija koja je nastala u 7. stoljeću na području Arapskog poluotoka, ali se je vrlo brzo proširila na okolna područja. To ne bi bilo moguće da politički i socijalni uvjeti tog područja nisu bili povoljni. Naime, Bizantsko carstvo je u velikim vojnim i ekonomskim problemima zbog mnogih ratova koje je bilo prisiljeno voditi. Najviše napora su morali uložiti u rat sa Perzijom koja nakon sklopljenog mira sa Bizantom 628. godine pada u duboku krizu od koje se nikada nije oporavila. Takav rasplet je najviše pogodovao Muhamedu i njegovim nasljednicima koji ujedinijuju i učvršćuju veze sa ostalim arapskim plemenima te kreću u osvajanje Bliskog Istoka.

Upravo taj proces, od nastanka islama pa do toga da muslimani postaju glavni igrači na Bliskom Istoku, želim pojasniti u ovom radu. Zato ću najprije prikazati kako je izgledao život na Arapskom poluotoku prije postanka islama, u što su vjerovali ti ljudi, čime su se bavili i kakav im je bio društveni poredak. Zatim ću prikazati Bizant i Perziju u 7. stoljeću te njihove međusobne ratove. Nakon toga ću sažeto prikazati Muhamedov život i istaknuti najvažnije događaje u njegovom životu koji su bitno utjecali na nastanak islama. Tu dolazimo do problema, kao što navodi svaka literatura koju sam koristio, a to je da imamo vrlo malo povijesnih izvora o Muhamedu, pa se velika većina rekonstrukcije njegovog života temelji na tradicionalnim islamskim izvorima koji mogu biti nepouzdana. Muhamed je 622. godine otišao, odnosno bio otjeran, iz Meke u Medinu koja se u ono vrijeme nazivala Jatrib. Nakon dolaska u Jatrib Muhamed više nije samo prorok, nego politički vođa kao i vojskovođa. Tada se islam počinje oblikovati tako da ujedinijuje svu vlast u državi, odnosno, vjerski vođa postaje i politička i vojna glava. Zato ću prikazati ratove koje je Muhamed vodio te kako se odvijala situacija nakon Muhamedove smrti. Naime, neka plemena nisu smatrala da su dužna slijediti Muhamedove nasljednike, nego da su bili odani samo njemu. Ipak, izrazito sposobni nasljednici Muhameda kao i muslimanski vojskovođe ugušili su pobunu i započelo nevjerojatno brzo osvajanje Bliskog Istoka.

1. ARAPSKI POLUOTOK PRIJE NASTANKA ISLAMA

„Arapsko društvo prije islama je bilo plemensko i uključivalo je nomadske, polunomadske i sjedilačke populacije.“¹ Postoje određene razlike između nomadskog stanovništva i sjedilačkog. Sjedilačko stanovništvo je bilo brojnije od nomadskog, no ipak su nomadi držali većinu prostora. „Taj prostor nije bio pogodan za život pa su se zbog toga selili na pogodnije prostore tijekom sezona.“² Dakle, njihova okupacija prostora je bila ritmička i periodična. Dodiri koje su imali sa sjedilačkim stanovništvom su bili česti, ali nije često dolazilo do svađa koje bi rezultirale ratovima između nomada i sjedilaca jer nisu bili zainteresirani za iste stvari.³ Obično su se nomadi borili protiv ostalih nomada, dok se sjedilačko stanovništvo borilo protiv sjedilačkih.⁴ Ipak, postojala je napetost između nomada i sjedilaca. Nomadi bi često znali pljačkati oaze ili veće gradove, dok bi sjedioci znali namjerno naplaćivati puno veće poreze nomadima koji bi došli trgovati u njihovo naselje. Uglavnom su veze između nomadskog i sjedilačkog stanovništva ipak bile stabilne.⁵

“Mnoga nomadska ili polunomadska plemena su pristajala uz religiozne kultove čija svetišta su bila u važnim mjestima. Tako su se zbližavali ne samo s onima koji su živjeli na tom mjestu, nego i s ostalim slaviteljima, nomadskim i sjedilačkim.“⁶ Slično je bilo i s trgovačkim mjestima koja su omogućavala važne društvene veze. Ekonomska razmjena je bila ustaljena jer su postojali određeni trgovinski kontakti i rute kojima su prolazile karavane koje su isto bile važno mjesto sklapanja društvenih veza. Odličan primjer suradnje nomadskih i sjedilačkih plemena možemo vidjeti između mekanskog plemena Kurejš i nomadskog plemena Tamim koji su surađivali u organizaciji mekanskih karavana. Ta je ekonomska veza bila pojačana međusobnim brakovima između pripadnika plemena, ali i vezanjem plemena Tamim s mekanskim poganskim kultom.⁷ Naravno, tako se nije samo pojačavala suradnja, nego i stabilnost nekog određenog područja koje bi se zbog toga moglo lakše razvijati. Takve veze nisu samo pojačavale suradnju, već i stabilnost određenog područja.

Većina Arapa je živjela sjedilačkim životom, ali je taj život varirao o uvjetima koje im je pružalo lokalno područje. Najviše utjecaja na život na takvom području je, naravno, imala

¹ Lecker, 2010., str. 153.

² Isto.

³ Usp. Isto, str. 160.

⁴ Usp. McGraw Donner, 1981., str. 26

⁵ Usp. Isto, str. 27.

⁶ Isto, str. 28.

⁷ Usp. Isto.

voda. Posjedovati izvor vode značilo je imati mogućnost stalne poljoprivrede.⁸ Velike oaze su bile rijetkost, a jedna od takvih oaza je bila i u gradu Jatribu.⁹ Postojala su važnija i manje važna plemena koja su se često borila za prevlast nad teritorijem i utjecajem jednih nad drugima. Predislamska Arabija nije bila bezakonita ili divlja jer je postojao nepisani kodeks koji je kontrolirao živote ljudi.¹⁰ Granice određenih plemena su bile uglavnom određene i ljudi su znali koja područja pripadaju njihovom plemenu. Često su se unutar teritorija nalazile enklave drugih plemena pa je zato morala postojati suradnja među plemenima, što nam govori da je trebao postojati nekakav zakon jer inače takve suradnje ne bi bile moguće.¹¹

Jako malo se zna o Arapskim političkim institucijama koje nam sugeriraju da se cijeli poluotok razvijao zajedno, bez nekakvih većih odstupanja. Tako je najprije vladala teokracija svećenika-kraljeva koji su se nazivali *mukarribi*, zatim su se počela stvarati sekularna kraljevstva, da bi na kraju vlast kraljeva bila potisnuta sve jačom neovisnošću plemenskih grupa. Neposredno prije pojave islama, Arabija je imala jedinstveni socijalni poredak, u kojem su plemići, *ashraf*, odnosno ljudi iz jačih plemena, vladali nad manjim plemenima.¹² Unutar plemena postojale su različite grupe kojima je pojedinac pripadao. Takve grupe imale su za cilj pomoći pojedincu najviše u socijalnim situacijama i produbiti lojalnost između ljudi. Najmanja takva grupa unutar plemena je bila obitelj. Obitelj je pojedincu pružala zaštitu i vezu s plemenom, dok mu je pleme davalo zaštitu od ljudi iz drugih plemena. Cijela Arabija je bila podijeljena na takva plemena i ako bi pojedinac ostavio pleme, kao što su to učinili neki predislamski heroji, on bi se morao suočiti sa životom sam, odnosno, morao bi se povući iz arapskog društva.¹³ Ako bi pojedinac bio u svađi s nekom familijom, pa čak i ako bi ta familija bila u rodu s njegovom, on bi se uvijek mogao osloniti na podršku svoje najuže obitelji. Solidarnost je bila vrlo važna karakteristika plemenskog načina života bez koje je bilo teško preživjeti u takvom surovom okruženju koje nudi Arapski poluotok. Potrebno je naglasiti da su se različite grupe u plemenu mogle odvojiti od plemena i otići vlastitim putem, spojiti se sa drugim plemenima ili pak čak i nestati.¹⁴

Što se tiče prevladavanja jednog plemena nad drugim, obično se odvijalo na dva načina. Jedno pleme je moglo imati utjecaj na drugo tako što bi koristili svoju vojnu nadmoć te bi

⁸ Usp. Isto, str. 11.

⁹ Usp. Isto, str. 13.

¹⁰ Usp. Lecker, 2010., str. 157.

¹¹ Usp. Isto, str. 153.

¹² Usp. McGraw Donner, 1981., str. 14.

¹³ Usp. Isto, str. 23.

¹⁴ Usp. Isto.

ostvarili premoć nad slabijim plemenom što je dovelo do vojne aristokracije. Drugi način da neko pleme ima veći utjecaj na ostala plemena je bio tako što bi se nametnuli kao religiozna aristokracija.¹⁵ Arabija je, od prvih stoljeća nove ere bila povezana najčešće dominacijom vojno snažnijih plemena. Ta plemena su uglavnom bila nomadska, pošto je njima pljačkanje i sudjelovanje u borbama bio jedan od glavnih načina prihoda. Kako bi povećali svoj plijen dobiven pljačkanjem, koristili su se konjima, no rijetko tko si ih je mogao priuštiti jer ih je teško bilo uzgajati u uvjetima koje nudi Arabija. Pa ipak, konji su se mogli isplatiti pljačkašima jer bi pomoću njih dolazili do iznenadnih napada jer je konj brži od deve. Brzina je bila ključna u vojnim uspjesima, a kako su sjedilačka i polunomadska društva bila sporija od nomadskih, morali su koristiti druge načine za svoju obranu. Jedan od tih načina je bio *khuwwa* porez.¹⁶ Nomadi bi podvrgnuli pod svoju vlast takvu populaciju od koje bi zahtijevali određenu isplatu, a zauzvrat bi ih nomadi štitili od ostalih pljačkaških grupa. To ne znači da su se naselja koja su bila naseljena sjedilačkim načinom života pouzdala samo u takav način obrane, već su imala vojsku i mogućnosti obrane. Neke veće oaze ili gradovi su bili okruženi zidinama, dok su gotovo sve oaze imale nekakve vrste utvrda gdje bi se stanovništvo sakrilo tijekom napada.¹⁷ Pojedine nomadske grupe su mogle ostvariti prevlast nad jačim grupama samo zato jer su pripadale jakim plemenima pa druga nisu htjela započeti rat protiv cijelog plemena. Snažna plemena koja su uspjela ostvariti takvu vojnu prevlast bila su glavna u političkom životu Arabije. „Moguće je bilo i udruživanje različitih plemena u savez (*hilf*) protiv zajedničkog neprijatelja ili u nekakve zajedničke svrhe. U određenim slučajevima, takvi savezi su mogli postati izrazito veliki i omogućiti stabilnost u regiji, no bili su usmjereni na kratkotrajnu suradnju i nedostajala je bilo kakva središnja institucija koja bi mogla takav savez jače povezati.“¹⁸ Jasno je da se bez takvih institucija savez ne može održati stabilnim na duži period te se obično prekinuo odmah čim bi se ostvarili ciljevi zbog kojih je taj savez bio sklopljen.

S druge strane, sjedilačka plemena su često svoju vlast nametala tako što bi vezala druge uza svoj religijski kult. Religijski kult bi imao svoje sveto područje, odnosno enklavu, koja se nazivala *haram*. „Svaki *haram* je imao posvećenu obitelj koja je njime vladala. Najčešće su to bili potomci prve osobe koja je ustanovila *haram*. Ta obitelj bi tvrdila da su čuvari svetišta i božje sluge ili svećenici boga ili božice koji prebiva ondje, a najčešće bi to bio nekakav

¹⁵ Usp. Isto, str. 29.

¹⁶ Usp. Isto.

¹⁷ Usp. Isto.

¹⁸ Isto, str. 33.

poseban kamen ili drvo. Oni koji bi prihvatili taj kult automatski bi prihvaćali i pravila koja bi nametala posvećena obitelj. To nisu bila samo pravila religijske prakse, već i društvena i politička pravila.¹⁹ Ubojstva su uvijek bila zabranjena na tom području, što je značilo da je pripadnik bilo kojeg plemena mogao bez straha ući na to područje, čak i ako se tamo nalaze njegovi neprijatelji. Zato je *haram* često bio mjesto gdje su se sklapali vojni dogovori. Ta sigurnost je također privlačila trgovce i umjetnike pa je *haram* često bio trgovačko i kulturno središte. Bogata plemena bi se pridržavala takvih pravila jer su im koristila takva mjesta, a i bojali su se nadnaravne kazne boga koji se štovao u takvom svetištu. Takvi uvjeti su posvećenoj obitelji mogli dati veliku moć. Glava te obitelji je ujedno bio i glava tog kulta te je bio pozivan na raspravu ako bi se događale određene svađe u plemenu. Njegovu presudu bi uglavnom podupirali svi koji su bili dio njegovog kulta pa je tako mogao širiti svoj utjecaj i držati pod kontrolom svoje protivnike. Posvećene obitelji su međusobno često bile u rivalstvu i žestoko bi se međusobno borile uz pomoć onih plemena koja su ih slijedila.²⁰

Dakle, vojna aristokracija i religiozna aristokracija po mnogo čemu su bile slične. Isto tako je bitno naglasiti važnu razliku, a to je da su posvećene obitelji, kako bi zadržale vlast, morale imati snažnu ekonomsku i kulturnu moć. Morale su pronaći način mirnog prelaska nasljedstva među rodbinom kako im ne bi pala čast i snaga u očima drugih.²¹ To je bitna razlika jer je Muhamed bio iz takve posvećene obitelji, odnosno iz obitelji koja je držala svetište u Meki, zbog čega je imao dobru zaštitu, ali i bolju mogućnost za učenje od ostalih. Također, Meka je bila trgovačko središte pa je Muhamed imao prilike upoznati različita mišljenja i priče koje bi čuo od drugih trgovaca, a osim toga i sam je bio trgovac jedno vrijeme.

„Arapi su na početku 7. stoljeća uglavnom naseljavali Arapski poluotok i Sirijsku pustinju koja se nadovezivala na poluotok. Osim nekih područja južne Arabije, gdje su se zadržali predarapski jezici, arapski je jezik bio jezik kojim su govorili ljudi na cijelom poluotoku pa čak i do rijeke Eufrata.“²² Na području Jemena govorio se i perzijski jezik. U donjem toku rijeke Eufrat nalazilo se nekoliko gradova u kojima su većinu činili Arapi. Kroz to veliko područje, jezik je imao dosta dijalekata. Na zapadu, na granici Sirijske pustinje, stvari se počinju komplicirati jer je Bizant integrirao pustinju pa su podjele na tom području između Arapa i onih koji to nisu, polako nestajale.²³ Arapi su imali zajednički jezik i iako su imali

¹⁹ Isto, str. 34.

²⁰ Usp. Isto, str. 34-35.

²¹ Usp. Isto, str. 36.

²² Kennedy, 2004., str. 15.

²³ Usp. Isto, str. 15-16.

mного dijalekata, mogli su se međusobno sporazumijevati. To je bilo vrlo važno zbog sudstva ili trgovine, ili pak kod sklapanja zajedničkih dogovora, što je pak bilo od velike za kasniji brzi razvitak islamske države jer su se učenja islama mogla lako prenositi do običnih ljudi. Ipak, najveći nedostatak na području Arabije je bilo nepostojanje središnjih političkih institucija koje bi im omogućile daljnje napredovanje i jači zajednički identitet. Postojale su samo arapske države koje su imale nekakvo političko vodstvo, no nisu bile samostalne u svojem vladanju, nego su na njih imale veliki utjecaj okolne sile koji bi uglavnom provodile politiku u svoju korist, a ne u korist tih država.²⁴ Najvažnije takve države su bile pod Gasanidima u današnjoj južnoj Siriji i Jordanu i pod Lahmidima koji su držali južno područje današnjeg Iraka sa glavnim gradom u al-Hiri.

Gasanidi su od početka 6. stoljeća zauzeli Sirijsku pustinju i učvrstili svoju vlast na sjeveru Arabije i Palestine. Oni su svoju moć nametnuli vojnim osvajanjima pa ih je Bizant uzeo kao svoje plaćenike kako bi osigurao granicu na tom prostoru. Bili su tipični nomadski vojnici koji su zbog svoje vojne nadmoći nametali drugima svoju vlast. Ne zna se mnogo o tome kako su Gasanidi vladali, jedino je jasno da su članovi vladajuće obitelji imali vlast nad pojedinim područjima, a svi su zajedno bili povezani glavnim vladarom Gasanida koji je bio i na čelu vladajuće obitelji. Kao Bizantski vazali, često su sudjelovali i u bitkama protiv Sasanida, bilo direktno protiv njih ili protiv njihovih saveznika. Gasanidi su bili odgovorni za ponašanje arapskih plemena na području kojem su vladali. Moglo bi se reći da su služili kao bizantska policija na tom području. Kako bi ih što više vezali uz sebe, Bizant je čak dopustio vladaru Gasanida da dođe u Carigrad i tamo ga car okruni za kralja.²⁵

Lahmidi su pak bili saveznici Sasanida koji su svoj utjecaj proširili na većinu istočne i centralne Arabije.²⁶ Sasanidi su za razliku od Bizanta preferirali takve saveznike koji su živjeli sjedilačkim načinom života jer su smatrali da je takva vlast stabilnija. Lahmide su Sasanidi vezali uza sebe dajući im određene povlastice koje su im onda omogućile lakše širenje svoje vlasti, a također je vladar Lahmida bio okrunjen za kralja.²⁷ Lahmidima je najveća moć bila njihova vrlo uspješna diplomacija i ekonomija kojom su vezali uza sebe mnoga ratnička plemena. Lahmidi su morali uz sebe vezati nomade kako bi im pomogli u oporezivanju drugih nomada. Naime, lako su uz sebe vezali sjedilačka plemena koja nisu bila lako pokretljiva, ili pak polunomadski plemena koja su se morala vraćati u određeno vrijeme

²⁴ Usp. Kennedy, 2004., str. 16.

²⁵ Usp. McGraw Donner, 1981., str. 43.

²⁶ Usp. Kennedy, 2004., str. 17.

²⁷ Usp. McGraw Donner, 1981., str. 45.

godine na uobičajena područja kako bi napojili svoju stoku jer su se polunomadiska plemena uglavnom bavila stočarstvom. No, teže bi nametali vlast i ubirali poreze uz nomade te im je bila od velike pomoći konjica koju bi im slali Sasanidi.²⁸

Na jugu Arabije je bila nešto drugačija situacija nego u ostatku poluotoka, najviše zbog veće količine oborina koje su padale na tom području. Ta regija se nazivala *Arabia Felix*, a pripadala su joj uglavnom područja Jemena i jugozapadne Arabije koja su dobivala dovoljno vlažnog zraka iz Indijskog oceana pa su se mogle predviđati kiše te je bilo moguće razviti poljoprivredu. Za prosječnog Europljanina bi takvo područje bilo nezanimljivo za razvoj poljoprivrede, no stanovnici Arabije su znali kako navodnjavanjem iskoristiti najviše od onoga što im daje priroda. Ta poljoprivreda je omogućavala veću populaciju pa stoga i slojevito društvo u južnoj Arabiji. Ti ljudi su se mogli posvetiti i umjetnosti te izgradnji gradova s jačim zidovima te su bili neovisniji o vanjskim silama koje su imale velik utjecaj na ostatak Arapskog poluotoka. Na području Jemena su nastajala drevna plemenska kraljevstva poput Minejskog Kraljevstva, Kraljevstva Kataban, Kraljevstva Hadramaut, Sabejskog Kraljevstva ili pak Kraljevine Himjar. Ta kraljevstva su imala sličnu kulturu i jezik, no govorili su različitim dijalektima tog istog jezika. Imala su i istu religijsku tradiciju, bazirajući se na zvjezdana božanstva u kojima se bog mjeseca, božica sunca i božanstvo plodnosti mogu identificirati s božicom Venerom.²⁹ Kraljevina Himjar je imala prilično značajnu ulogu i u vanjskoj politici zbog svojih iznimnih diplomatskih sposobnosti, ali i smještaja. Naime, bila je smještena na samom jugu Arabije i to joj je davalo veliku ulogu u trgovačkoj razmjeni s Bizantom i Sasanidskim Kraljevstvom. Bila je u velikoj mjeri kršćanska i uspjela je zadržati snažan utjecaj u južnoj Arabiji sve do prve polovice 6. stoljeća, jer je izgubila podršku Bizanta.³⁰ Na drugoj strani crvenog mora, južno od Egipta, nalazilo se Kraljevstvo Aksum koje je primilo kršćanstvo u 4. stoljeću. Bila je to vrlo razvijena država koja je zbog svoje ideologije bila bliža Bizantu nego Sasanidima. Ipak, Kraljevstvo Aksum je djelovalo u vanjskoj politici kao i unutarnjoj sasvim neovisno o Bizantu, što svjedoči o snazi koju je imalo.³¹

Prema prikazanome je jasno da je Arapski poluotok bio poprilično politički raznovrstan i da ga je bilo teško vojno kontrolirati, što zbog terena, što zbog kulture ljudi koji su živjeli na tom području. Osim vojne nadmoći, pojedinci su se služili religijom kako bi ostvarili vlast nad

²⁸ Usp. Isto, str. 47.

²⁹ Usp. Isto, str. 12-14.

³⁰ Usp. Kennedy, 2004., str. 24.

³¹ Usp. Haldon, 2010., str. 158.

drugima. Takav način vladanja religiozne aristokracije je vladao Mekom, dok je Medina funkcionirala na jedan potpuno drugačiji način. Meka i Medina su najvažniji gradovi u tradiciji islamske vjere, i odigrali su veliku ulogu u nastanku islama, stoga ih je potrebno detaljnije proučiti.

2.1. Meka

Meka i pleme koje je vladalo tim gradom, Kurejš, pokazuju nam visok stupanj unutarnje suradnje unutar grada.³² Ono što je pridonijelo uzdignuću tog grada na višu razinu važnosti u Arabiji je sigurno rezultat plemena Kurejš, koje je organiziralo čitavu mrežu trgovaca čak i izvan Arapskog poluotoka. Meka je kao temelj svoje sigurnosti imala to što je bila *haram*, odnosno svetište pa se trgovina mogla puno lakše razvijati. Meka je takav status postigla zahvaljujući Kabi, što doslovno na arapskom znači kocka. To je četvrtasta građevina, u koju su bili ugrađeni mnogi sveti kameni, ali najsvetiji je bio Crni kamen. Iako je svetište u Meki bilo vrlo staro, tek se s dolaskom obitelji iz plemena Kurejš na vlast u 6. stoljeću počelo intenzivno razvijati, što govori o dobroj organizaciji toga plemena.³³ Kad su preuzeli Meku, izgleda da se niti jedno pleme nije pobunilo protiv toga, jer su vjerojatno bili nezadovoljni prošlim vođenjem. Kurejš su nakon preuzimanja uspjeli pridobiti još nekoliko važnih plemena u svoj kult, a s onima koje ne bi uspjeli pridobiti sklopili bi nekakvu vrstu prijateljstva kako bi što više proširili svoj utjecaj. Uspjeli su organizirati takozvano „Mekansko udruženje“ koje je služilo kao diplomatska mreža karavana koje su putovale u Siriju, Irak i Jemen, pod zaštitom plemena Kurejš.³⁴

Vanjski uvjeti su omogućili da Meka na početku 7. stoljeća postane još važniji grad. Ubojstvom bizantskog cara Mauricija 602. godine počeo je veliki rat između Bizanta i Sasanida, što je značilo da su trgovci teško mogli prolaziti tom linijom preko Bliskog Istoka jer su se tu vodile žestoke borbe. Također su te iste godine Sasanidi pogubili posljednjeg Lahmidskog kralja u al-Hiri te su se na taj način prekinule prijateljske veze između njih i Lahmida, što je također označilo slabljenje utjecaja Lahmida u sjeveroistočnoj Arabiji. Vrlo snažno arapsko pleme Tamim koje je bilo u bliskim odnosima s Lahmidima, sada se sve više

³² Usp. Lecker, 2010., str. 166.

³³ Usp. Kennedy, 2004., str. 25-26.

³⁴ Usp. Isto, str. 26.

počelo okretati Meki i plemenu Kurejš, čija je moć sve više rasla te su im mogli osigurati trgovinsku razmjenu.³⁵ Sve je to otvorilo plemenu Kurejš put za ekspanziju.

Tako je za vrijeme Muhameda pomoću različitih veza pleme Kurejš postalo glavna trgovačka sila u sjevernoj i zapadnoj Arabiji. No, sva ta moć je počivala na prestižu koji je Meka imala kao *haram* i pad popularnosti tog kulta značio bi pad u moći plemena.³⁶ Upravo zato su se mnogi ljudi bunili kada je Muhamed dolazio kod Kabe i govorio protiv tog kulta. To je narušivalo ugled kulta jer je on bio pripadnik plemena Kurejš, a htio je uništiti njihov kult. Taj ugled nije se stekao lako jer trgovanje na tom prostoru nije bilo lagano. Mjesto grada je neplodno i stjenovito pa je poljoprivreda nemoguća osim uz velike troškove i teškoće, a opskrba vodom je bila ovisna o bunarima. To je značilo da je gotovo sva hrana morala biti uvezena. Zato je logično pretpostaviti da su većinu mekanskog stanovništva činili nomadi sve negdje do početka 7. stoljeća.³⁷ Na primjer, Muhamedov djed je posjedovao oko 570. godine dvjesto deva. No, nema sumnje da je za vrijeme Muhamedovog djelovanja u gradu boravilo mnogo ljudi sjedilačkog načina života, a grad se počeo i naglo širiti. To je značilo da je preživljavanje grada ovisilo o tome da trgovački putovi ostanu otvoreni radi nabavke hrane. Stanovnici Meke nisu bili homogena grupa. Tamo su živjeli mnogi robovi i drugi koji nisu bili članovi plemena Kurejš pa tako nisu niti sudjelovali u bogatstvu i prestižu tog plemena. Unutar plemena Kurejš su postojale veće i manje važne rodne linije pa nema sumnje da su u Muhamedovo vrijeme postojale velike razlike i podjele između bogatijih i siromašnijih članova plemena.³⁸ Pleme Kurejš je, iako sjedilačko, zadržalo svoju plemensku organizaciju. To se moglo primijetiti po tome što nije postojalo sudstvo koje bi zadovoljavalo javnu pravdu, nije bilo osigurano niti čuvanje stanovništva poput policije, nego je sva sigurnost ovisila o vlastitom položaju u obitelji i plemenu. Čovjek iz slabije linije, ili onaj koji je izgubio potporu svojih bližnjih je bio u vrlo ranjivom položaju. „Između klanova ili linija u plemenu Kurejš najvišu čast su imali potomci Kusaja i oni su bili ti koji su nasljeđivali odgovornosti u vođenju svetišta, iako su ostali klanovi bili vrlo snažni, posebno klan Makhzum, koji je zbog svojeg trgovačkog uspjeha bio jedan od predvodnika mekanskog društva. Kusaj je ostavio svoju čast i čuvanje svetišta svome sinu 'Abd al-Daru.“³⁹ No, njegovi nasljednici nisu uspjeli zadržati tu čast zbog jačeg klana kojeg je predvodio 'Abd Manaf, koji je pak bio prapradjed Muhameda. Vođenje klana i obitelji se nasljeđivalo, ali je bilo i izborno. Nitko tko nije

³⁵ Usp. Isto, str. 27.

³⁶ Usp. Isto, 27-28.

³⁷ Usp. Isto, 28.

³⁸ Usp. Isto.

³⁹ Isto.

pripadao plemenu Kurejš i Kusajevu klanu nije mogao postati vođa posvećene obitelji, ali unutar tog klana potrebno je bilo dobiti što veću podršku, jer nije uvijek vođu naslijedio najstariji sin ili pak onaj koga bi odredio otac. 'Abd Manaf je imao četiri sina: 'Abd Shamsa, Nawfala, Hashima i al-Muttaliba. Njih četvero su sudjelovali u upravljanju svetištem te je svaki imao svoju dužnost oko hrama.⁴⁰ „Kao što se moglo i očekivati, tu se razvilo rivalstvo između Hashimova klana, kojeg su podupirali potomci al-Muttaliba s jedne strane, te s druge strane klana 'Abd Shamsa, kasnije nazvanog po njegovom sinu Omaju, koji je obično, ali ne uvijek, imao podršku Nawfala i Makhzuma.“⁴¹ Taj je sukob kasnije imao velik utjecaj na ranu islamsku državu.

2.2. Medina

Pravo arapsko ime grada Medine bilo je Jatrib. Riječ *al-Madinah* bi prevedena na hrvatski značila *grad*. Dakle, Medina bi označavalo grad pisan s velikim početnim slovom, jer se želi naglasiti da je to pravi grad, onaj u kojem je Muhamed oformio prvu muslimansku zajednicu (*umma*) i u kojem su kasnije vladali njegovi nasljednici.⁴² Medina se nalazi u jednoj ravnici, a prema jugu se prostire još veća ravnica koja ima velike količine vode zbog padalina koje su tamo češće, pa zato na tom području postoji velik broj zdenaca i vrela. Poplave mogu biti dosta česte, što nam potvrđuje i podatak da je kalif Osman dao podići nasip kao zaštitu. Tlo je na jugu vrlo plodno pa se uspijevaju uzgajati različite vrste voća poput banana, naranča, limuna, a najčešće su se uzgajale palme datulja koje su izvrsno uspijevale. Medina je bila oštra suprotnost Meki, koja se nalazila u kamenitoj dolini. Najprije su bili Židovi ti koji su počeli preuzimati vlast u Jatribu, no zbog sve većeg doseljavanja arapskih plemena s juga, moć židovskih plemena opada i sve veću moć preuzimaju ta arapska plemena.⁴³ Dakle, ljudi u Medini su uglavnom živjeli od poljoprivrede kojom su se mogli baviti zahvaljujući oazi koja je ležala na jugu. Unatoč sjedilačkom načinu života i sve većoj urbanizaciji grada, ljudi u Medini su, kao i u Meki, zadržali plemenska obilježja i način organizacije. Glavna arapska plemena su bila plemena Aws i Khazraj. Oni su bili među plemenima koja su ranije migrirala iz južne Arabije, negdje u polovici 6. stoljeća. Uz njih, tamo su snažne pozicije držala i židovska plemena Banu Qurayza, Banu'l-Nadir i Banu Qaynuqa. Bilo je dosta napetosti

⁴⁰ Usp. Isto.

⁴¹ Isto, str. 28-29.

⁴² Usp. Lecker, 2010., str. 167-168.

⁴³ Usp. Smailagić, 1990., str. 384.

između svih tih plemena, posebno između arapskih plemena Aws i Khazraj, koja su se borila za prevlast, a ozbiljna bitka se dogodila 617. godine, samo 5 godina prije Muhamedovog prelaska iz Meke u Medinu. Ta je bitka rezultirala mirom zbog iscrpljenosti jednog i drugog plemena. Može se zaključiti da je to bilo društvo kojem je nedostajao vođa, netko tko bi mogao čvrstom rukom zaustaviti ubojstva i pljačke koje su se događale, tko bi bio poštovan u društvu i koga bi prihvatili svi klanovi i plemena u gradu.⁴⁴ Očito je da taj nije mogao biti jedan od onih koji već pripada nekoj skupini u gradu, nego vanjska osobnost kako bi mogao zadržati neutralnost u sporovima i odlučivanjima. Budući da je to bilo plemenski uređeno društvo, ta osoba je morala biti iz neke visoke i poštovane obitelji jer inače ne bi mogao drugima nametnuti autoritet.

⁴⁴ Usp. Kennedy, 2004., str. 33.

3. RELIGIJA ARAPSKOG POLUOTOKA PRIJE NASTANKA ISLAMA

Arapi su u predislamsko vrijeme bili izrazito privrženi pjesništvu. Mnoga su plemena kao najsvetiji događaj za vrijeme glavnih plemenskih okupljanja imala recitacije pjesama. Puno plemena je priznavalo svetište u Kabi u Meki i odlazilo na hodočašća tamo. Arapska religija je bila politeistička s vrlo mnogo idola, ali su ipak mnogi vjerovali u Vrhovnog Boga kojeg su zvali Allah, što na arapskom znači Bog. On je imao nadmoć nad ostalim plemenskim božanstvima.⁴⁵ Smatra se da se s takvim štovanjem u Meki počelo par desetljeća prije Muhameda, a da se prije Allaha štovao bog mjeseca zvan Hubal.⁴⁶ Allah je bio smatran Bogom Stvoriteljem. Čini se da su čak i kršćanski Arapi znali slaviti Allaha kao Boga Stvoritelja u Kabi. Također, posebna čast je u Kabi bila iskazivana božanstvima Allat, al-Uzza i Manat. Ta su božanstva bila poprilično raširena među Arapima, a posebno su bila štovana u plemenima s kojima je pleme Kurejš bilo u savezu. Vjernici bi slavili Kabu tako što je bilo točno određeno koliko puta će kružiti pješice oko nje i dodirivati sveto kamenje koje je ugrađeno u nju, posebno Crni Kamen u jednom kutu, dok bi unutar Kabe stavljali svoje idole. Između mnogo manjih duhovnih bića, koja su se nazivala *jinn*, Arapi su razlikovali važnija božanstva koja su uglavnom služila kao zaštitnici cijelih plemena, a najveća božanstva su bila povezana sa zvijezdama. Iznad tih božanstava Arapi su imali jednu božju figuru koju su nazivali Allah, odnosno Bog, ali kao i mnoga druga vrhovna božanstva, Allah nije imao poseban kult, nego je samo bio slavljen kao Bog, onaj koji je iznad ostalih i zaštitnik svetišta.⁴⁷

Naime, Arabija je bila okružena državama i carstvima koja su prihvaćala monoteističku sliku Boga. Prije nastanka islama, najrašireniji monoteizam na tom području je bio onaj koji je ispovijedalo kršćanstvo. Ipak, ono se samo unutar sebe dijelilo na nekoliko različitih ispovijesti, koje su često bile neprijateljski nastrojene jedna prema drugoj. Tako su na području Mezopotamije postojale nestorijanska i jakobitska crkva, u Siriji jakobitska, armenska i kalcedonska, u Egiptu su djelovale koptska i kalcedonska, a u Etiopiji koptska.⁴⁸ Neke od tih crkava su bile monofizitske, odnosno smatrale su da je božanska narav Kristova upila u sebe Isusovo čovječstvo, dok su pak neki prenaplašavali Kristovo čovječstvo i smatrali da se čovjek sam može spasiti bez posebne Božje milosti. Ne treba niti zaboraviti da su se na tom području još osjećale borbe koje je pravovjerno kršćanstvo vodilo s arijanizmom koji je

⁴⁵ Usp. Lecker, 2010., str. 161.

⁴⁶ Usp. McGraw Donner, 1981., str. 36.

⁴⁷ Usp. Hodgson, 1977., str. 156.

⁴⁸ Usp. Isto., str. 157.

nijekao istobitnost Božanskih osoba i nametao monarhijski sustav po kojem bi Bog Otac bio najveći Bog, Sin malo manji, a Duh Sveti još manji. Kasnije se i arijanizam podijelio na ortodoksne i one koji su bili blaži te spremni na određenu suradnju, a svaki je pravac za sobom vukao političku igru u Rimskom carstvu jer se u to vrijeme nije razlikovala crkvena i državna vlast. Iako je na saborima kroz 4. i 5. stoljeće bila riješena kriza s arijanizmom, on je opstao još dugo vremena, posebno na području Bliskog Istoka gdje su se vodile najveće borbe.

Osim toga, na Arapskom poluotoku je snažno bilo prisutno i židovstvo, posebno na području Jemena na samom jugu. Njegovi proroci naviještali su već duže vrijeme Boga koji je jedan. Govorili su o nadnaravnom biću i jedinstvenom Bogu, koji nije svediv na bilo kakvu sliku, bilo vidljivu, bilo mentalnu, govoreći tako o moralnoj dimenziji cijelog kozmosa. Zahtijevali su od ljudi bezuvjetnu predanost tom transcendentalnom Bogu. Židovski su proroci snažnije pozivali muškarce i žene da vole Stvoritelja koji je iznad svakog naroda, koji je jedini, odnosno da nema drugih bogova osim njega, koji ne obećava lake uvjete na zemlji, ali zato obećava na kraju ispunjenost i milost kojom će biti spremni slaviti ga u punini i potpunoj moralnoj čistoći.⁴⁹

Na istočnoj obali Arabije je pak glavnu ulogu imao zoroastrizam ili mazdaizam. To je vjera u kojoj Zaratustra i njegovi nasljednici propovijedaju o dužnostima svake osobe da budu dio kozmičke borbe između dobra i zla, pravde i nepravde, svjetla i mraka. To je borba u kojoj svjetlo i istina moraju pobijediti. Ljudi su, da bi pobijedili zlo, morali živjeti čistim životom, a na socijalnoj razini su trebali održavati pravednu ravnotežu između različitih klasa u društvu.⁵⁰ Svi ovi proroci utemeljili su snažnu književnu tradiciju na staro-iranskom i hebrejskom, a kasnije i aramejskom jeziku, izražavajući svoje vizije.⁵¹ Zbog toga, kada je Muhamed propovijedao religiju jednoga Boga, kada je govorio o prorocima, raj i paklu, sve su to mogli razumjeti Arapi i nije im bilo toliko strano.

Ipak, Arapi su većinom bili pogani, posebno u unutrašnjem djelu Arapskog poluotoka. To poganstvo je imalo različite oblike i najviše su se štovali lokalni idoli uz različite tehnike proricanja. Beduini, odnosno nomadi, su bili snažno privrženi časti pojedinca i roda, a ideal su im bile velikodušnost i vojna snaga. Ta privrženost plemenu bila je vjerojatno važnija od

⁴⁹ Usp. Isto, str. 115.

⁵⁰ Usp. Isto.

⁵¹ Usp. Isto., str. 117.

privrženosti bilo kojem božanstvu.⁵² To se može i očekivati od načina života u kojem su pljačka i rat jedan od glavnih načina na koji se može ostvariti prihod. No, većina Arapa je štovala svoje idole. Idoli svih oblika i materijala su bili sveprisutni i takav način obožavanja nije pokazivao nikakve znakove opadanja. Najčešće božanstvo je bio idol kućanstva. To nam i dokazuju brojni izvještaji najranijih muslimanskih dokumenata koji govore o velikom broju uništavanja kućnih idola.⁵³ No, vidjeli smo da je u Meki bio zastupljen jedan drugačiji duhovni stav nego u ostaloj Arabiji. Taj stav je povezan s monoteističkom religijom. Stranci koji bi se naselili u Meki, ili bi tek prolazili kroz nju, bili su povezani s nekim kršćanskim ili židovskim zajednicama i drugim monoteističkim zajednicama gnostičkog tipa kakve su tada bile prisutne u Siriji, poput manihejstva. Stanovnici Meke, a posebno vodeće pleme Kurejš, bili su svjesni da je takva religija poduprla velika carstva i znali su da su se neka važna arapska plemena, koja su prihvatila takvu religiju, poput Gasanida, vrlo brzo osnažila i postala organiziranija i jača. Ipak, religije koje su bile nacionalističke, poput židovstva, Arapima nisu bile privlačne, dok je kršćanstvo bilo rascjepkano na mnoge Crkve koje su se zamarale detaljima koji su Arapima bili neshvatljivi. Muhamed je s islamom donio jednu novu dimenziju koja im je bila privlačna. Terminologija korištena u Kuranu, kao i druge pojedinosti, odražava tradicije iz različitih vjerskih zajednica, ali ne pretpostavlja intimno razumijevanje tih tradicija, već ih prisvaja, preoblikuje u svoju povijest i kao takva se prihvaća bez kritičkog promišljanja.⁵⁴

⁵² Usp. Kennedy, 2004., str. 20.

⁵³ Usp. Lecker, 2010., str. 163.

⁵⁴ Usp. Hodgson, 1977., str. 157.

4. BIZANTSKO CARSTVO U 7. STOLJEĆU

Bizantsko Carstvo se konstantno htjelo prikazati kao nasljednik starog Rimskog Carstva. Šestote godine je car Mauricije tvrdio da je on nasljednik cara Augusta koji je 600 godina ranije vladao Rimom.⁵⁵ Iako se glavni grad preselio iz Rima u Carigrad kršćanstvo je postalo dominantna religija Carstva, car je ipak i dalje vladao uz pomoć senata, postojali su konzuli, zakoni carstva su bili bazirani na zakonima koje je donio Justinijan kojem je uzor bilo antičko zakonodavstvo i latinski je jezik i dalje bio službeni, iako ga je brzo zamjenjivao grčki zbog administrativnih razloga.⁵⁶ Bizant se brzo razvijao zbog svijeta oko njega. U 4. i 5. stoljeću u Bizantu su se razvili mnogi gradovi koji su imali vlastitu upravu, vodili su svoju politiku i imali svoje koncile te su sakupljali poreze na okolnom području. Takav način vladanja je omogućio brzi napredak cijelog Carstva, te je rezultirao građenjem brojnih novih građevina i ulica.⁵⁷

U 6. stoljeću se slika pomalo promijenila. Gradovi su počeli gubiti političku i financijsku samostalnost, a koncili su imali sve manje značaja zbog guvernera koje bi postavljao car. Također, vrlo važno je napomenuti da je 541. godine Carstvo po prvi puta pogodila bubonska kuga, poznata kao justinijanska. Posljedice te kuge su se osjećale kroz 6. i 7. stoljeće. Ne postoji točan broj stradalih, ali može se zaključiti da je Bizant zbog toga izgubio najmanje jednu trećinu populacije i najviše je stradala urbana populacija. Za razliku od Bizanta, arapsko nomadsko stanovništvo nije bilo toliko pogođeno kugom. Zapravo, čak se čini da se kuga uopće nije proširila na Arapski poluotok.⁵⁸ To je značajno oslabilo mogućnosti Bizantskog Carstva kojem je trebalo vrijeme da se oporavi. No, zbog stranih interesa za bizantsko područje, to potrebno vrijeme Bizant nije dobio. Isto tako, od 300. pa do 500. godine klima je počela bivati sve toplijom, no od 500. godine pa sve do 9. stoljeća, klimatska situacija se počela naglo mijenjati u suprotnom smjeru te su počela dolaziti hladnija vremena s više padalina. To je donosilo češće poplave koje su uništavale poljoprivredu.⁵⁹

Također, Sasanidi i Bizant su bili stalni neprijatelji. Od 502. godine počeo je novi krug stalnih napetosti između ta dva carstva koji će završiti tek 628. Sasanidi su 503. osvojili Amidu koji je bio najveći utvrđeni bizantski grad u Mezopotamiji. Bizant nakon toga ponovno osvaja taj grad i vraća većinu svojeg teritorija. Situacija ponovno postaje napeta kada je Justinijan

⁵⁵ Usp. Kennedy, 2004., str. 1.

⁵⁶ Usp. Isto, str. 2.

⁵⁷ Usp. Isto.

⁵⁸ Usp. Isto.

⁵⁹ Usp. Haldon, 2010., str. 23.

postao carem 527. godine. On nije imao previše uspjeha protiv Sasanida te im je morao plaćati određeni danak kako bi se održavao mir. No, perzijski veliki kralj Khusrau prekršio je taj mir 540. godine te je napao i osvojio Antiohiju i mnoge sirijske gradove. On je bio veliki protivnik Justinijana i njegovog nasljednika Justina II. Bizantsko i Sasanidsko Carstvo pokušala su sklopiti mir 545. i 551. godine, no niti jedno primirje nije dugo trajalo. Sasanidi su bili u boljoj situaciji jer nisu imali toliko problema na ostalim granicama svojega carstva. Zatim je opet mir bio sklopljen 561. godine i trajao je do 572. kada Justin II. pokreće rat kojim se želi osvetiti Sasanidima, no opet bizantska vojska nema velike uspjehe. Sve do 591. nema mira, kada bizantski car Mauricije pomaže mladom Hozroju II. da dođe na prijestolje u sasanidskoj Perziji. Mir je potrajao opet samo desetak godina.⁶⁰

Uz to, Bizant je imao probleme na granici s Arabijom, gdje se 582. bune Gasanidi zbog uhićenja njihovog vođe od strane Bizanta pa pljačkaju nekoliko gradova na njihovom području. Istovremeno, u drugoj polovici 6. stoljeća gubi područja u Italiji koja je bio osvojio Justinijan u žestokim borbama s Gotima, a sada ih osvajaju Langobardi. Balkansko područje je pod stalnom opsadom Avara i Slavena te se teško uspijeva obraniti. Sve je to imalo snažan utjecaj na Bizantsko Carstvo. Uvelike je smanjilo populaciju Carstva, a konstantni ratovi sve više su smanjivali broj vojnika, pa je vojna moć Carstva znatno oslabila. Bio je uvelike napušten sistem *limitanea*⁶¹, odnosno graničara koji bi obavljali službu čuvanja granica u zamjenu za zemlju i čini se da se u ranom 7. stoljeću bizantska vojska uglavnom sastojala od plaćenika, a broj Armenaca i Arapa se sve više povećavao. Iako se trgovina nastavila preko Sredozemnog mora, uglavnom sa pšenicom iz Egipta, gradovi u Siriji i Palestini su izgubili svoju trgovačku moć jer su se usredotočili na poslove vezane uz hodočašća. Izgubio se način samoupravnih lokalnih vlada, pa je cijeli Bliski Istok ovisio o carskoj vojsci i upraviteljima. Pred kraj 6. stoljeća bizantski Bliski Istok je prolazio kroz velike ekonomske i socijalne promjene, slične onima koje su se događale u isto vrijeme u zapadnoj Europi.⁶²

Uza sve to, Sirija i Egipat su imali probleme koji su bili drugačiji nego u ostatku Carstva. Obje zemlje su imale dvije različite kulture, gradsku i seljačku. U gradskim područjima je prevladavao grčki jezik sa klasičnim kulturnim normama i životnim stilom koji je bio sličniji onom kakav se vodio u centru Carstva. Takva je kultura prevladavala posebno u velikim gradovima poput Aleksandrije i Antiohije. Seljačka kultura je bila svakidašnja prema govoru

⁶⁰ Usp. Whittow, 2010., str. 86.

⁶¹ Usp. Isto, str. 87.

⁶² Usp. Kennedy, 2004., str. 3.

kakvim se na tom području govorilo. To je bila kultura seljačkog stanovništva koje nije imalo interes za klasičnu kulturu ili gradski život.⁶³ Dugo su ta dva životna stila postojala zajedno bez nekakvih nenadanih problema. Ali sada, s relativnim padom urbane populacije, narodni svijet je bio u usponu. To je važno jer se kulturne razlike odražavaju u religioznim razlikama. Tako je ruralna populacija u Egiptu i Siriji postala sve više vezana uz monofizitsku vjeru u 6. stoljeću, dok je u službenim krugovima Carstva sve više počela prevladavati duofizitska. Razlika između monofizita i duofizita je ta što prvi smatraju kako je Krist imao samo jednu, božansku narav, dok drugi tvrde da je imao božansku i ljudsku zajedno u jednoj osobi utjelovljenu. Monofizitska vjera je prevladavala uglavnom u ruralnom području zbog toga što je koristila narodni jezik za liturgiju i teološku debatu te se tako približila običnim vjernicima.⁶⁴ No, upravna vlast je htjela ideološki uniformirati Carstvo da bi se tako ujedinilo i ojačalo. Često su zbog toga žestoko progonili monofizite, posebno u Siriji. Ipak, monofizitska crkva je imala snažne saveznike u Siriji i sjevernoj Arabiji, a to su bili Gasanidi koji su kontrolirali granicu te su pružali novac i zaštitu članovima te crkve. Zbog toga su bile česte napetosti na granicama Bizantskog Carstva, pa se može postaviti i pitanje je li možda dolazilo i do suradnje između monofizita ili pak kopta s novonastalom islamskom državom nakon što su počela njezina brza osvajanja, no ne postoji izravan dokaz koji bi nam govorio o takvoj suradnji.⁶⁵ No, sigurno možemo reći da nisu imali dodatne motivacije za obranu od islama jer su možda u islamu mogli vidjeti lakši način življenja svoje vjere. U nekim područjima Sirije su osvajači znali biti dobrodošli.

Ono što je najviše utjecalo na vojnu i političku moć Bizanta i Sasanida i što je najviše doprinijelo brzom osvajanju od strane Arapa, zasigurno je bio veliki i posljednji rat između Bizantinaca i Sasanida.⁶⁶ Okidač za rat je bilo nasilno svrgavanje cara Mauricija od strane vojskovođe Foke. Naime, zbog gladi u Carstvu koja je nastala zbog teške situacije u kojoj se Bizant nalazio kroz 6. stoljeće, Mauricije je morao proglasiti određene nepopularne ekonomske mjere te je počeo gubiti podršku. Kako je i sam bio general u ratovima protiv Sasanida, naučio se nositi s njima te je uspijevaao održavati granice svojeg carstva.⁶⁷ S druge strane, Foka je svoje iskustvo stekao u ratovima na Balkanu te nije bio toliko dobro pripremljen za prijetnje s istoka. Ubojstvo Mauricija je pružilo razlog Hozroju II. da izvrši invaziju na Bizantsko Carstvo. Perzijanci su tako uspješno ušli dublje nego ikada u Carstvo te

⁶³ Usp. Isto. 3-4.

⁶⁴ Usp. Isto, 4.

⁶⁵ Usp. Isto.

⁶⁶ Usp. Whittow, 2010., str. 88.

⁶⁷ Usp. Kennedy, 2004., str. 5

su 613. zauzeli Antiohiju, a 614. Jeruzalem, zajedno sa cijelim provincijama Sirije i Palestine. Također su osvojili i Egipat i počeli pljačkati velik dio Anatolije. Treba napomenuti da Perzijanci nisu imali velikih uspjeha u početku, nego tek od 609. godine kada je počela Heraklijeva pobuna protiv Foke. Heraklije je uspio 610. godine ubiti Foku i preuzeti vlast, a pošto je njegova pobuna podijelila stanovništvo i iscrpila Carstvo, Sasanidi su počeli sa svojim osvajanjima. Ipak, Heraklije je pokazao svoju iznimnu sposobnost te je uspio povratiti izgubljeno.⁶⁸ Žestoko napada Sasanidsko carstvo 622., iste godine kada se Muhamed seli iz Meke u Medinu. Do 625. Heraklije je bio spreman napasti samo srce Sasanidskog Carstva, što je i uspio 628. godine kada je ušao u glavni grad Sasanida, Ktezifont.⁶⁹ Heraklije je tako vratio Siriju i Egipat pod svoju kontrolu te je isto tako vratio i Sveti Križ iz Jeruzalema kojeg je bio uzeo Hozroje pri osvajanju Palestine.

Ovaj veliki rat u kojem su se vodile mnoge bitke rezultirao je velikim demografskim padom. Mnoga naselja uz samu granicu sirijske pustinje su bila napuštena zbog ubojstva ili pak progonstva ljudi koji su živjeli na tom području. Također, zbog osvajanja područja od strane Perzijanaca cijela jedna generacija nije imala iskustvo življenja pod bizantskom vlašću te zato nisu imali lojalnosti prema Herakliju koji je vratio ta područja pod svoju kontrolu. Tako se Heraklije suočio s mnogim problemima, a za mnoge od njih nije imao vremena za rješavanje. Vojna i administrativna obnova vraćenih provincija je išla sporo te je osim arapskih plemena s kojima su bili u savezu obrana granica bila slabo organizirana.⁷⁰ Nije postojalo jedinstvo u tim provincijama, gradske zidine su se trebale popravljati, ali nije bilo dovoljno novaca jer je rat tek završio. Uz to, religijski problemi još uvijek nisu bili riješeni. Pod utjecajem monofizita se javljaju monoteleti koji zagovaraju da se u Isusu nalazi samo jedna volja. Teološke rasprave su pomiješane s političkim sukobima te se monoteletizam osuđuje tek 680. godine na Trećem carigradskom saboru. Sve do tad pa i nakon njega vode se žestoke rasprave koje dijele društvo, posebno u Siriji gdje je postojao veliki utjecaj monofizita. U Egiptu je društvo također bilo podijeljeno na vjerskoj razini između koptske i kalcedonske crkve, uz utjecaj monofizita i ostalih sekti.⁷¹ Zbog toga je Bizantskom Carstvu trebalo više vremena da se oporavi od svega što se događalo u 6. i 7. stoljeću, no muslimanska vojska je već tridesetih godina 7. stoljeća bila spremna za osvajanje novih područja.

⁶⁸ Usp. Isto, str. 5.

⁶⁹ Usp. Hodgson, 1977., str. 192.

⁷⁰ Usp. Kennedy, 2004., str. 5-6.

⁷¹ Usp. Isto., str. 6.

5. SASANIDSKO CARSTVO U 7. STOLJEĆU

Sasanidsko Carstvo je, kao i Bizantsko, nasljeđivalo antičku imperijalnu tradiciju. Veliko ahemenidsko Perzijsko Carstvo koje je utemeljio Kir Veliki bilo je model za kojim su se vodili sasanidski vladari. Za razliku od Bizantskog Carstva, Sasanidsko je poznavalo izričito dinastičku vlast. U Bizantu je mogao uzurpator doći na vlast i biti prihvaćen kao legitimni vladar, poput Heraklija, dok je u Sasanidskom Carstvu takva situacija bila neprihvatljiva. Pokušali su se buniti vrlo snažni ljudi aristokratskog podrijetla i oni koji su se iskazali vojnom sposobnošću, poput Bahrama Chobina 590. godine, ili pak Shahrbaraza 628. godine, no nisu uspjeli osvojiti mnoštvo da ih prihvati baš zato jer nisu bili iz vladajuće dinastije. Smatralo se da vladajuća kuća ima božansko pravo na vladanje tim carstvom. Takav način preuzimanja vlasti se pokazao nestabilnim nakon smrti Hozroja II. 628. godine pa su se u četiri sljedeće godine izmijenila barem deseterica kraljeva koji nisu uspjeli učvrstiti svoju vlast, neki baš zato jer nisu bili iz vladajućih obitelji.⁷² Tek je Jazdegerd III., koji je bio iz vladajuće kuće, došao na tron i uspio koliko toliko zadržati vlast, no muslimanska vojska je već bila pred vratima.⁷³ Također, u Carstvu se njegovala antička tradicija Boga-Kralja, iako ne više toliko snažno kao što je to bilo prije, ponajviše zbog promjene religijske stvarnosti. Još jedna zanimljiva razlika između vladara Bizantskog i Sasanidskog Carstva je način na koji su se prikazivali na slikama. Bizantski vladar, poput Justinijana u ravenskim mozaicima, pojavljuje se kao nepomična figura, u formalnom položaju i gotovo uvijek u civilnoj obući. S druge strane, sasanidski vladar, poput Hozroja II., pojavljuje se na reljefima na stijenama kao moćan lovac, na konju, u akciji. To je bio način oslikavanja i pokazivanja moći vladara još od Asirske monarhije. Zato možemo reći da je Sasanidsko Carstvo bilo posljednja velika monarhija antičkog Bliskog Istoka.⁷⁴

Što se tiče religijskog stanja, u Carstvu su djelovale različite religijske grupe kao što su zoroastrizam, kršćanstvo, židovstvo, manihejstvo. Postojala je i jedna vrlo značajna religijska grupa koja je smatrala da naučava pročišćeni zoroastrizam, no sadržavala je i neka učenja manihejstva, a zvali su se mazdakiti. Danas znamo iz detaljnijeg proučavanja izvora da je na području današnjeg Irana zaista snažno djelovao zoroastrizam, a sasanidski vladari djelovali su kao sponzori te religije. Često su se svećenici iz različitih religija svađali te su postojale zbog toga napetosti u društvu. Židovi su imali svoje stare centre u Mezopotamiji i bili su

⁷² Usp. Kennedy, 2004., str. 6-7.

⁷³ Usp. Hodgson, 1977., str. 202-203.

⁷⁴ Usp. Kennedy, 2004., str. 7.

lojalni podanici cara, pa stoga nisu bili progonjeni. Kršćanstvo i manihejstvo su pak univerzalne religije te su predstavljale opasnost za zoroastrizam koji su podržavali vladari pa su zato i progoni tih religija bili češći.⁷⁵

Do kraja 6. stoljeća Sasanidsko Carstvo je kontroliralo cijelo područje modernog Irana i Iraka. Na zapadu su granice bile pod kontrolom različitih plemena koja su bila saveznici Sasanida, od kojih su najjači klan bili Lahmidi. Na sjeveru je granica bila rijeka Aras, pa do obala Kaspijskog jezera. Sjeveroistočna granica je bila često pod pritiskom zbog Heftalita ili Bijelih Huna. Oko 560. godine Hozroje I. je u savezu s turkijskim narodima, koji su isto tako nastanjivali tu regiju, porazio Heftalite te je uništio njihovo kraljevstvo. Od tada je granica postavljena kod grada Merve u današnjem Turkmenistanu koja se nazivala *marzban*. Naravno, utjecaj Sasanida se je prostirao na mnogo veće područje, na jugu od 572. čak do Jemena gdje su Sasanidi postavljali svoje vazale. U Sasanidskom Carstvu česte su bile velike napetosti između aristokracije i vladara. Vladar je htio što više centralizirati vlast, dok je aristokracija željela zadržati što više neovisnosti za sebe. Zbog toga, ali i drugih ekonomskih i religijskih razloga pojavio se pokret koji se zvao mazdakizam.⁷⁶

O mazdakitima nema puno informacija, a gotovo svi izvori koji su nam dostupni su od strane njihovih neprijatelja, zoroastrijanaca ili muslimana. Mazdakistički pokret je bio najsnažniji u kasnom 5. i ranom 6. stoljeću. To je bio religijski pokret koji je zahtijevao snažne socijalne promjene. Zalagali su se za zajedničko umjesto privatnog vlasništva, za jednakost društva i za veliku pomoć siromašnima.⁷⁷ U početku su imali podršku kralja Kavada I., koji je na taj način htio proširiti i učvrstiti svoju vlast te smanjiti moć aristokracije. No kada je za svojeg nasljednika odabrao sina Hozroja, koji je bio protiv tog pokreta, mazdakiti su se okrenuli protiv vladara. Ubrzo je Hozroje brutalno ugušio ustanak te je iskoristio oslabljenost aristokracije i nametnuo socijalne, ekonomske i vojne reforme koje su mu pogodovala. Obnovio je registar zemljišta i uveo fiksni porez na zemljišta, za razliku od promjenjivog kakav je bio prije i kojega su aristokrati često koristili u svoju korist. Također je prilagodio oporezivanje u skladu s bogatstvom stanovnika tako da su bogatiji plaćali više. Carstvo je podijelio na četiri vojna okruga te je uveo posebne jedinice za čuvanje granica. Obnovio je i sudstvo kako bi aristokracija što manje imala utjecaja na sudske procese. Zbog toga je Hozroje I. uspio obnoviti svoju blagajnu, učvrstiti granice i svoju vlast pa je tako dobio uvjete

⁷⁵ Usp. Wiesehöfer, 2010., str. 130.

⁷⁶ Usp. Kennedy, 2004., str. 7-8.

⁷⁷ Usp. Isto., str. 8.

da prekine mir s Bizantom.⁷⁸ Hozroje I. je bio najzaslužniji za vrhunac Sasanidskog Carstva u drugoj polovici 6. stoljeća i stabilnost koju je ono uživalo sve do velikog rata 602. godine kojeg je započeo Hozorije II. On nije bio veliki političar ili administrator, no uvidio je priliku za osvajanje bizantskog područja nakon neprilika u Bizantskom Carstvu. Iako je bio uspješan u početku, stvari su se promijenile 622. godine te je počeo gubiti osvojena područja da bi Heraklije 627. godine ušao u Irak. Tih godina je u Perzijskom Carstvu došlo do poplava, ali je i jačala kuga. Još uz to počinje sukob oko nasljedstva između kraljevih sinova. Sve to dovodi do smjenjivanja desetorice različitih kraljeva unutar četiri godine. Prije samo desetak godina Carstvo je izgledalo jače i od Ahemenidskog Carstva, a sada je bilo podijeljeno i oslabljeno kao nikad to tada.⁷⁹ Tek je Jazdegerd III. došavši na vlast smirio i učvrstio tron, te je ostao vladar sve do propasti Carstva, odnosno 651. godine, kada Sasanidsko Carstvo postaje dio kalifata. No, on se morao suočiti s teškom situacijom u Carstvu zbog iscrpljenosti od vanjskih i unutarnjih ratova te nije imao snage braniti se protiv muslimanske vojske koja je bila u naletu. Ipak, nije se predao bez borbe. Najprije su Arapi odnosili pobjede 636. godine, da bi 637. Sasanidi poduzeli kontranapad koji ih je otjerao natrag u pustinju. Tek nakon što su se Arapi uspjeli regrupirati te ojačati svoje trupe iz cijele Arabije, ponovno su napali Sasanidsko Carstvo 638. godine i zaredali su nekoliko pobjeda. Nakon bitke kod Nahavanda 642. godine u kojoj su pobijedili, Jazdegerd se povukao u istočni Iran gdje je i bio ubijen 651. godine.⁸⁰

⁷⁸ Usp. Wiesehöfer, 2010., str. 110.

⁷⁹ Usp. Kennedy, 2004., str. 14.

⁸⁰ Usp. Wiesehöfer, 2010., str. 112.

6. MUHAMED

Muhamed je centralna figura kada govorimo o islamu i islamskoj državi. Postoje mnogi njegovi životopisi koji detaljno opisuju sve događaje kroz njegov život, no ovdje ću navesti samo neke najbitnije crtice koje su najviše utjecale na islamsku državu. Ovo poglavlje je podijeljeno na dva dijela jer se 622. godina, u kojoj se Muhamed preselio u Medinu, smatra najvažnijom godinom u njegovu životu, pa tako i islama te se od te godine počinju brojati godine u islamskoj tradiciji.

6.1. Muhamed u Meki

Točna godina Muhamedova rođenja nije poznata. Uglavnom se ono datira između 567. i 573. godine, a najčešće prihvaćena godina jest 571. Rođen je u Meki, a roditelji su mu bili Abdallah i Amina. Otac mu je pripadao vrlo utjecajnom klanu Hashim iz plemena Kurejš.⁸¹ Vrlo malo se zna o Muhamedovu djetinjstvu. Tradicija nam donosi mnoge legende, koje su postajale sve ljepše i čudesnije kako je vrijeme odmicalo. Muhamedu je otac umro u Medini, ili za vrijeme Aminine trudnoće, ili kratko nakon što se Muhamed rodio. Amina je umrla kada je Muhamed imao samo šest godina. Zatim se o njemu počinje brinuti njegov djed, 'Abd al-Muttalib, koji je tada imao osamdeset godina, ali i on umire samo dvije godine kasnije. Muhameda tada uzima njegov stric 'Abd Manaf koji je poznatiji po svom drugom imenu, Abu Talib. On je bio trgovac i preuzeo je vodstvo klana nakon smrti 'Abd al-Muttaliba, te je time preuzeo i važne dužnosti u Meki u ono vrijeme. On je ponekad putovao u Siriju kako bi vodio karavane, a tada bi poveo sa sobom i Muhameda. Postoje mnoge legende koje govore o susretima sa kršćanima pa čak i biskupima za vrijeme tih putovanja.⁸² Iako muslimanska predaja inzistira da on nije imao posla s poganskim kultovima svojeg rodnog grada, to ipak izgleda nevjerovatno i postoje jasne indikacije u njegovom kasnijem životu da je on, poput svih drugih, obožavao religiju svojih otaca.⁸³

Bilo je prirodno da mladi čovjek poput njega traži karijeru na području trgovine. Zbog njegove iskrenosti i vjerodostojnosti, u svojim je dvadesetima počeo raditi za bogatu udovicu Hatidžu koja je bila iz istog plemena. Vrlo brzo nakon toga on se njome i oženio. Taj brak mu je donio materijalnu sigurnost i djecu, uključujući i Fatimu, čiji su se potomci pokazali

⁸¹ Usp. Rodinson, 1998., str. 61.

⁸² Usp. Isto, str. 70.

⁸³ Usp. Isto, str. 72.

iznimno važnima u kasnijoj islamskoj povijesti. Također, čini se da je taj brak bio iskren i da mu je Hatidža bila utjeha i moralna podrška u teškim vremenima. Muhamedova je karijera i dalje rasla te je očito bio među važnijim mladim muškarcima u plemenu Kurejš.⁸⁴ Kao osoba, Muhamed je suosjećao s drugima koji su živjeli teško te je često obraćao puno pozornosti na razlike između bogatih i siromašnih koje su u njegovo vrijeme bile drastične. Najvjerojatnije je bio osjetljiviji na takva pitanja jer je i sam kao dijete bio siročić.

Također, volio je kontemplirati u samoći na brdu gdje se sigurno susretao s temeljnim pitanjima oko čovjekovog postojanja i njegove svrhe. Tradicija nam donosi da je upravo povlačeći se u samoću u svojim četrdesetima, dakle oko 610. godine, doživio svoje prvo viđenje koje je prekinulo njegovu obećavajuću karijeru trgovca i uglednog pripadnika plemena Kurejš i prisililo ga na novi životni put. U tim vizijama otkrivala mu se je riječ Božja koju mu je recitirao anđeo Gabriel.⁸⁵ Smatra se da su prvi citati koje je Muhamed primio bili: „Čitaj u ime svojega Gospodara koji je sve stvorio. Stvorio je čovjeka od zgrušane krvi. Čitaj, a tvoj je najplemenitiji Gospodar, koji je naučio čovjeka peru. Naučio je čovjeka onome što nije znao.“⁸⁶ Najopćenitije rečeno, najranije sure su one koje su pri kraju Kurana i govore o veličini i slavi Boga, Njegovoj milosti i darežljivosti, važnosti činjenja dobrih stvari, obavezama bogatih da se brinu za siromašne i o neizbježnosti sudnjeg dana. U godini nakon prve objave, Muhamed je počeo svoje javno propovijedanje, zvao je ljude da priznaju Boga i da se samo Njemu mole.⁸⁷

Postoje dokazi, pa čak i iz samog Kurana, da je Muhamed bio optužen za slušanje ljudi koji su govorili stranim jezikom i koji su pričali legende o starim narodima: „A nevjernici govore: Ovo je samo laž koju je on izmislio, a pomagali mu pri tome i drugi ljudi. Oni su učinili nevjerstvo i laž. A neki kažu: Ovo su bajke prijašnjih naroda koje je prepisao, pa mu se čitaju jutrom i večerom.“⁸⁸ Sigurno je da se Muhamed susreo s različitim pogledima na svijet i mnogim legendama koje su postojale na Bliskom Istoku. On je bio trgovac, ali i čovjek koji se mnogo zanimao za duhovno i religijsko pa je na svojim putovanjima sigurno obraćao više pozornosti na takve stvari, o kojima bi kasnije promišljao i meditirao odlazeći na brdo. Na taj način je postupno složio svoju sliku svijeta i njegove povijesti. Židovi i kršćani su mu govorili o istom Bogu, Allahu, odnosno o Božanskom Jednom, kojeg se i u Arabiji slavilo zajedno sa

⁸⁴ Usp. Kennedy, 2004., str. 30.

⁸⁵ Usp. McGraw Donner, 1981., str. 52.

⁸⁶ Kuran, 96: 1-5.

⁸⁷ Usp. Kennedy, 2004., str. 31.

⁸⁸ Kuran, 25: 4-5.

drugim bogovima. Taj Bog je bio onaj koji je stvorio nebo i zemlju, kojem se pripisuju čudesa prirode, koji je sudac i koji će suditi svim ljudima u skladu s njihovim načinom života na zemlji. Također, to je Bog koji šalje svoje proroke ljudima kako bi im objavio. Kršćani su govorili i o Isusu kao Božjem sinu i da je on sam Bog. Uvidio je mnoge rasprave koje su dijelile kršćane, a proizlazile su upravo iz toga da je Isus Bog. Sigurno su mu teško bile shvatljive tolike rasprave, a i kako vjerovati da je Isus Sin Božji, bez da se upadne natrag u arapski politeizam od čega je pokušavao pobjeći. Zašto se na njega ne bi moglo gledati kao na jednog od najvećih proroka? Zatim je postojalo i vjerovanje vrlo rašireno diljem Bliskog Istoka koje je židovskoj i kršćanskoj tradiciji dodavalo još proroka, a to je naučavao Mani, utemeljitelj manihejstva. Mani je sam za sebe tvrdio da je jedan od niza glasnika poslanih od Boga različitim narodima, a u taj niz je uključivao i Budu i Zaratustru. Mani je svoje ideje pronalazio različitim kršćanskim sektama nadahnutim gnosticizmom.⁸⁹

Promišljajući sve te priče, Muhamed se kao Arapin mogao povezati s tom tradicijom preko Abrahama, za kojeg i sama Biblija neizravno govori da je bio predak Arapa kroz svojeg sina Jišmaela. Isto tako, u Muhamedovo vrijeme u Arabiji su bili dobro poznati ljudi koji su odbacivali vjerovanja u mnoštvo bogova i idola, tražili su jednoga Boga. Oni nisu pripadali nijednoj velikoj religiji, jer su i Židovi i kršćani smatrali Arape divljacima i nesposobnima za organizaciju religije i države. Ti su ljudi bili poznati kao *hanifi* i njih kasnija muslimanska tradicija gleda vrlo pozitivno.⁹⁰ Tako gledajući, možemo reći da je vjera u stare bogove bila u opadanju, a vjera u jednoga Boga u uzdizanju. Muhamedovo propovijedanje samo je ubrzalo proces koji je već bio duboko u pokretu.

„Trebao ovdje spomenuti da tradicija prihvaća prisutnost u ostalim dijelovima Arabije (...) proročkih likova koje kreditira kao pseudoproroke ili lažne proroke.“⁹¹ Oni su djelovali pred kraj 6. i početkom 7. stoljeća. Jedan od najzapaženijih takvih proroka je i Musaylima ibn Habib koji je propovijedao u Jamami s knjigom koja je bila napisana u stihovima u prozi povezanima rimom. Sličan takav proročki stil je imao i Muhamed. Tako možemo reći da je 6. i 7. stoljeće, kada su se također i među kršćanskim i židovskim krugovima pojavljivale proročke i mesijanske figure, bilo vrijeme koje je među prvobitnim monoteistima iz Arabije proizvelo niz zakonodavnih proroka.⁹² Naravno da je većina tih proroka, a među njima i Muhamed, iskreno tražila Boga i smisao u teškim vremenima protkanim ratovima i bolestima

⁸⁹ Usp. Rodinson, 1998., str. 89.

⁹⁰ Usp. Isto, str. 87.

⁹¹ Robinson, 2010., str. 181.

⁹² Usp. Isto.

te prirodnim katastrofama koje su bile prouzrokovane klimatskim promjenama. Također je i bitna napomena da jezik u Kuranu zapravo ne odgovara samo širokom rasponu nearapskih posuđenica, nego možda i kršćanskog sirijskog jezika što upućuje na snažan utjecaj kršćanstva iz Sirije, što je zapravo i očekivano, budući da se Arabija geografski i kulturno nastavlja do njezinog središta.⁹³

U počeku Muhamedovog propovijedanja, mnogi su mu se smijali i nisu mogli zamisliti da bi jedan uvaženi član iz klana Hashim mogao biti protiv svoje tradicionalne vjere koja njegovom klanu i plemenu donosi toliko željenu sigurnost i profit. Njegovi prvi sljedbenici najčešće su bili siromašni i socijalno ugroženi pojedinci, ali i mladići iz vrlo utjecajnih obitelji u Meki. Od važnijih osoba, povjerovali su mu njegova žena Hatidža i njegov rob kojeg je oslobodio i kojega je smatrao iskrenim prijateljem, Zayd ibn Harithah. Zayd je bio iz plemena Kalb u kojem je kršćanstvo bilo prilično rasprostranjeno te možemo pretpostaviti da je igrao veliku ulogu kod upoznavanja Muhameda s kršćanstvom. Zatim, među prvim obraćenicima su bili i Muhamedov prijatelj Abu Bakr koji je bio otprilike tri godine mlađi od njega te malodobni mu bratić Ali.⁹⁴ U početku Muhamedovog propovijedanja oni koji nisu prihvaćali njegov nauk nisu se ponašali prema muslimanima neprijateljski, već su ih uglavnom ignorirali. No kako je Muhamedovo propovijedanje poprimalo sve jači oblik protiv idola i religijske prakse u Meki, to su se ljudi počeli sve više buniti protiv njega. Problem koji je Muhamed predstavljao za *haram* u Meki i njegove idole mogao se gledati kao izazov prema religijskim pa onda i trgovačkim i društvenim pravilima u Meki, koja su bila od iznimne važnosti za prosperitet trgovine, ali i društvenog stanja. Mnogi su se bojali i za svoje pokojne zbog pakla o kojem je govorio Muhamed.⁹⁵ Zato su neprijateljstva prema njemu i njegovim sljedbenicima sve više rasla. Neki su muslimani prešli iz Meke u Etiopiju, vjerojatno oko 615. godine, gdje su bili pod zaštitom kršćanskog vladara. Muhamed je ipak uživao veliku zaštitu vođe klana Hashima, Abu Taliba, koji se nije preobratio na islam, ali je ipak osjećao dužnost da zaštiti svojeg nećaka. Zato su ostali klanovi pokušali izolirati klan Hashim kako bi pritisnuli Abu Taliba da stavi pod kontrolu Muhameda, no izolacija nije trajala dugo zbog mnogih veza koje su ostali klanovi imali s ovime. No situacija se drastično pogoršala 619. godine kada umiru

⁹³ Usp. Isto.

⁹⁴ Usp. Rodinson, 1998., str. 129-130.

⁹⁵ Usp. Kennedy, 2004., str. 31.

Muhamedova supruga Hatitža i njegov ujak Abu Talib. Abu Lahab, brat Abu Taliba, imao je druge ideje i nije podržavao Muhameda te su muslimani počeli biti i fizički proganjani.⁹⁶

6.1. Muhamed nakon preseljenja u Medinu

Ti teški trenuci doveli su muslimansku zajednicu do najvažnijeg trenutka u njezinoj povijesti, odnosno do *hidžre*. *Hidžra* označava Muhamedov prelazak, zajedno sa svojom muslimanskom zajednicom, iz Meke u Medinu 622. godine. Nije potpuno jasno kakvu je ulogu Muhamed imao kada je došao u Medinu, ali najvjerojatnije je u početku bio smatran predstavnikom male grupe muslimana te je bio pozvan da razriješi probleme u Medini koji su trajali već duže vrijeme. Zbog svojih sposobnosti i utjecaja koji mu je bio dan u Medini, Muhamed je brzo uspostavio svoju vlast Medini. Da bi uredio društvo, izdao je nekoliko pravila koja su uređivala odnose između vjernika, odnosno muslimana, i nevjernika, ali i između samih muslimana jer su bili iz različitih klanova i gradova. Muhamed im govori da su oni zajednica, *umma*, te da najprije trebaju biti vjerni sebi.⁹⁷ Zapravo, njegova vlast bila je slična kao kod vjerskog vođe, *mansiba*, u arapskom *haramu*, ali Muhamedova moć je bila daleko veća od običnog *mansiba*. Muhamedu je to uspjelo jer je zadržao plemensku organizaciju, ali ju je isto tako i nadišao dajući joj novi vjerski identitet.⁹⁸ Bez takvog identiteta zajednica bi se raspala kada postane veća i sadrži više plemena.

Tranzicija Muhamedove vladavine iz gradske u državnu organizaciju je prolazila kroz postepen proces. Ne postoji specifičan trenutak u kojem bi se mogao odrediti nastanak islamske države, ali je jasno da je Muhamed, pod kraj svojeg djelovanja, kontrolirao uređenje koje je odgovaralo glavnim karakteristikama države: relativno visok stupanj centralizacije, sudstvo koje je bilo centralizirano prema višem autoritetu i institucije koje su izvršavale administrativne funkcije za državu. Ako želimo precizan događaj koji bi odredio početak islamske države, možemo uzeti *hidžru* 622. godine, kada Muhamed započinje svoje djelovanje kao vjerski, politički, a uskoro i vojni vođa.⁹⁹ Nakon toga uspijeva pridobiti svojoj vjeri glavne ljude iz plemena Aws i Khazraj, pa su se vrlo brzo cijeli klanovi preobratili na islam. Vrlo je važno da je Muhamed čvrsto držao do toga da postoji samo jedna *umma* koja je univerzalna za sve vjernike. Tako neki nezadovoljnici nisu mogli prekinuti zajedništvo i otići

⁹⁶ Usp. Kennedy, 2004., str. 32.

⁹⁷ Usp. Robinson, 2010., str. 188-189.

⁹⁸ Usp. McGraw Donner, 1981., str. 54.

⁹⁹ Usp. Isto, str. 54-55.

u neku drugu islamsku zajednicu jer je postojala samo jedna. Da bi očuvao svoj ugled, a tako i ugled svoje zajednice, Muhamed je prema svojim protivnicima često bio oštar.

Odmah na početku pojavili su se neki ljudi koji su bili protiv Muhamedovog djelovanja u Medini. Opasni su bili oni koji su bili pjesnici, poput žene Asme bint Marwan i starca Abu Afaka. Abu Afak je pisao otvoreno protiv Muhameda koji je kao stranac došao utvrđivati što je dopušteno, a što zabranjeno, dok je Asma bila još izravnija kada je pisala da se ljudi Medine pokoravaju strancu koji im je pogubio poglavice koji nisu prihvatili njegov put.¹⁰⁰ Kako nam govore hadisi, odnosno tekstovi koji sadrže Muhamedove govore i njegove postupke, Muhamed je nakon bitke kod Badra 624. godine zatražio da se pogubi najprije Asma bint Marwan. To je učinio čovjek koji je pripadao istom klanu kao i ona te ju je ubio po noći dok su njezina djeca spavala oko nje. Nakon mjesec dana na sličan način Muhamed je zatražio da se ubije i Abu Afak koji je također bio ubijen na spavanju.¹⁰¹

Očito je Muhamed bio spreman na nesuglasice s politeistima, ali se nadao podršci monoteista, osobito Židova. Proučavao je običaje izraelskog naroda i nastojao svoje obrede približiti njihovima. Svoje je sljedbenike uputio da se okreću prema Jeruzalemu, odlučio je da se post održava u vrijeme kada su Židovi postili zbog dolazećeg blagdana *jom kippura*. Također je odvojio vrijeme za molitvu u sredini dana, po židovskom običaju.¹⁰² No Židovi su bili vrlo oprezni s islamom posebno jer su vidjeli da Muhamed dobiva sve više moći u svoje ruke, a oni su još uvijek htjeli vratiti Medinu pod svoju vlast koju su imali prije dolaska klanova Aws i Khazraj, a i židovski intelektualci su teško mogli poduprijeti valjanost objave koju je donio Muhamed. No, Muhamed je ipak uspio učvrstiti svoju vlast u Medini, ali je shvatio da ako ne osvoji Meku i s time pleme Kurejš za sebe, islam nikada neće postati nešto više od običnog kulta u Medini.

Također, uvidio je da uspješne i agresivne pljačke mogu osigurati njegovoj zajednici dovoljan plijen za pristojan život te da će na taj način privući sebi nove vjernike. Moguće je da je zato odlučio pljačkati karavane iz Meke koje su odlazile u Siriju kako bi oslabio Meku te je na kraju i osvojio.¹⁰³ Te su karavane morale prolaziti unutar sto kilometara od Medine pa su bili dosta lak plijen. Privatni ratovi su u ono vrijeme bili općeprihvaćen običaj. U tom društvu je svaki manji poglavica mogao poslati svoje ljude i napasti bilo kakav cilj, samo je trebao

¹⁰⁰ Usp. Rodinson, 1998., str. 196.

¹⁰¹ Usp. Isto, str. 211.

¹⁰² Usp. Isto, str. 197.

¹⁰³ Usp. Kennedy, 2004., str. 35.

prihvatiti posljedice toga čina. Prvi napadi nisu bili osobito profitabilni i borba se uglavnom izbjegavala. Postojao je strah od krvoprolića zbog osvetničke tradicije koja je vladala na tom prostoru. No u siječnju 624. godine prolivena je prva značajna krv. Muhamed je poslao Abdallaha ibn Jasha s još nekoliko ljudi da napadnu mekansku karavanu koja se nalazila nešto dalje od Medine pa nisu očekivali njihov napad. Muslimani su uspjeli uhvatiti dvojicu od četvorice, jednoga ubiti, dok je jedan pobjegao. Problem je bio što se ubojstvo dogodilo u mjesecu Rajabu u kojem je bilo zabranjeno prolijevanje krvi prema starim arapskim običajima. To je razbjesnilo pleme Kurejš te su konačno shvatili da Muhamed predstavlja prijetnju njihovoj trgovini.¹⁰⁴ Samo dva mjeseca nakon tog incidenta Muhamed je napao puno veću karavanu. Taj događaj je iznimno važan i slavljen u muslimanskoj tradiciji i naziva se bitka kod Badra, iako je to bio pljačkaški pohod. Muslimani su uspjeli nadjačati jače Mekance te su ubili njih sedamdesetak i isto toliko zarobili, a i zarobili su veliku količinu dobara koje je karavana prenosila.¹⁰⁵ Ta pobjeda je omogućila Muhamedu da se konačno posveti Židovima koji ga nisu podržavali te bi tako do kraja učvrstio svoju vlast u Medini.

Židovi su bili pozvani da se priključe islamu, ali ih se vrlo malo odazvalo. Oni su, za razliku od pogana, predstavljali stvarni ideološki i intelektualni izazov Muhamedovoj objavi. Prva židovska grupa koja je bila napadnuta jest Banu Qaynuqa, koji su kontrolirali velik dio trgovine u gradu.¹⁰⁶ Dogodila se svađa na tržnici koja je završila s jednim mrtvim Židovom i jednim mrtvim muslimanom. To je odlučio iskoristiti Muhamed, koji je naredio pogubljenje cijelog židovskog klana, no 'Abd Allah ibn Ubayy, koji je bio vođa plemena Hazrai koji je jedini imao snage suprotstaviti se Muhamedu, uspio je smanjiti kaznu za svoje saveznike Židove. Kazna je smanjena na progonstvo uz zapljenu cijele imovine.¹⁰⁷ Ubrzo nakon toga, 625. godine Mekanci napadaju Medinu, no ne napadaju samu utvrdu, već uništavaju okolnu trgovinu i poljoprivredu. Muhamed ih je odlučio napasti, no 'Abd Allah ibn Ubayy se ne želi uključiti u napad jer smatra da neće pobijediti. Mekansku vojsku je vodio izuzetno sposobni vojskovođa Khalid ibn al-Walid koji će kasnije prijeći na islam i ostvariti neke od najvažnijih pobjeda za ranu islamsku državu.¹⁰⁸ Muhamed je izgubio tu bitku te neki izvori navode da je i sam bio ranjen. 'Abd Allah ibn Ubayy, zajedno sa Židovima, želio je iskoristiti tu priliku da ukloni Muhameda, ali se Muhamed isto tako odlučio konačno riješiti Židova. To je vrijeme kada Muhamed prima objave koje izričito idu protiv njih i koje govore da su oni iskrivili

¹⁰⁴ Usp. Rodinson, 1998., str. 201-202.

¹⁰⁵ Usp. Kennedy, 2004., str. 35.

¹⁰⁶ Usp. Isto, str. 36.

¹⁰⁷ Usp. Isto, str. 37.

¹⁰⁸ Usp. Isto.

Božju objavu. Odlučuje poraziti najbogatiji židovski klan Banu'l-Nadir te ih je optužio da su kovali zavjeru protiv njega. 'Abd Allah ibn Ubayy ovaj put nije uspio pregovarati s Muhamedom te su također bili protjerani i Židovi iz ovog plemena.¹⁰⁹

Nakon toga muslimani u Medini su sve više jačali te su sklapali sve više saveza s okolnim plemenima, tako da ih Mekanci više nisu mogli poraziti. Ipak, Abu Sufyan, koji je predvodio Mekance, uspio je sakupiti oko deset tisuća ljudi za borbu protiv Muhameda koji je tada imao negdje oko tri tisuće ratnika oko sebe. Mekanci su napali Medinu 627. godine, ali je Muhamed iskopao rovove, a Mekanci nisu imali sprave za opsadu te su se morali povući. Nakon tog neuspjeha ugled Meke i plemena Kurejš je sve više padao, a Muhamedov sve više rastao.¹¹⁰ Tada se Muhamed odlučio jednom zauvijek riješiti Židova iz Medine. Napao ih je odmah nakon bitke te ih prisilio na bezuvjetnu predaju. Dao ih je na sud Sa'du ibn Mu'adhu, članu plemena Aws, koji su inače bili u savezu sa Židovima. On je bio jedan od najranijih obraćenika na islam te je umirao od rana koje je zadobio u bitci protiv Mekanaca i nije bio prijatelj Židova. Presudio je tako da su svi muški Židovi trebali biti ubijeni, a njihove žene i djeca su bili prodani u ropstvo.¹¹¹ Nakon toga, Muhamed više nije imao suparnike u Medini te se mogao u potpunosti posvetiti vanjskoj politici.

Mekanci su uvidjeli da su obje strane vojno jednake te da Muhamed više nema suparnika u Medini pa se ne mogu nadati njegovoj smjeni. Također, Meka je doživljavala velike ekonomske gubitke zbog rata te su tražili nekakav kompromis s Muhamedom. Muhamed je pak vidio da i on treba postići dogovor s Mekom kako bi mogao osigurati muslimanima prosperitetniji život. No, Muhamedovo propovijedanje jednog Boga oštro se kosilo s tradicionalnim mekanskim vjerovanjem te su se napetosti nastavile još sljedeće dvije godine. Za to vrijeme Muhamed je uspio preuzeti trgovinski put prema Siriji, čak je i poslao pismo bizantskom upravitelju u Bostri i počeo je sklapati dogovore s kršćanskim plemenima koja su kontrolirala granicu na jugu Sirije. Također, uspio je pridobiti na svoju stranu ona plemena koja su ranije podupirala Meku te je tako postao moćniji od Mekanaca.¹¹² Ipak, Muhamed nije htio uništiti Meku nego je pridobiti na svoju stranu. Tako je nakon raskida sa Židovima okrenuo smjer molitve prema Meki, odnosno Kabi, a primio je objave koje su objašnjavale Kabu kao svetište koje je osnovao Abraham i njegov sin Jišmael. Zato je 628. godine zatražio da muslimani hodočaste u Meku, no postignut je dogovor da se muslimani povuku ove

¹⁰⁹ Usp. Isto, str. 38.

¹¹⁰ Usp. Isto, str. 39.

¹¹¹ Usp. Rodinson, 1998., str. 243.

¹¹² Usp. Kennedy, 2004., str. 40.

godine, a sljedeće će se Kurejš povući toliko iz grada da muslimani mogu hodočastiti do Kabe bez neprijateljskih susreta. Također, pleme Kurejš je moralo dopustiti svojim saveznicima da se slobodno priključe Muhamedu, što su mnogi i učinili, vidjevši da Meka gubi u ovom sukobu.¹¹³ Muhamed je 630. godine sakupio svu svoju vojsku i marširao na Meku koja je bila oslabljena zbog ekonomske blokade, a i napuštena od svojih saveznika te mu se predala bez ikakve borbe.¹¹⁴

Tako su muslimani naslijedili poziciju koju je držalo pleme Kurejš, ali s mnogo većom vojskom i vezama koje su se prostirale po cijeloj Arabiji. Mnogi iz plemena su im se pridružili zbog koristi koje su na taj način dobili te su krenuli u pokoravanje ostalih arapskih plemena koja se još nisu pokorila Muhamedu, a pokoravanje je značilo i prelazak na islam. Brzo nakon toga i najveći mekanski suparnički grad, Ta'if, morao se pokoriti novoj vjeri.¹¹⁵ Zbog velike i brzo rastuće moći znala su se cijela plemena obratiti na islam te tako priznati Muhameda koji je predstavljao Božjeg poslanika i obznanjivao Njegovu volju. Već 631. godine je svim nevjernicima bilo zabranjeno hodočastiti u Kabu, a 632. je Muhamed sam hodočastio u Meku te je tako utvrdio tradiciju hodočašćenja koja se održala u islamu sve do danas. Nakon nekoliko mjeseci, Muhamed se pripremao za vojnu ekspediciju u Siriji, ali se razbolio te je umro u Medini okružen najvjernijim sljedbenicima.¹¹⁶

Nakon Muhamedove smrti mnoga su se arapska plemena pobunila protiv njegovog nasljednika Abu Bakra, koji je zbog toga krenuo u rat kako bi zadržao i učvrstio ono što je Muhamed bio osvojio. Ti ratovi se nazivaju Ratovi Ride i oni označavaju period do 633. godine, kada je Abu Bakr uspio, uz pomoć vojskovođe Khalida ibn al-Walida, koji se obratio na islam, nametnuti vlast na području današnjeg Bahreina, Omana i Jemena, odnosno uspio je kontrolirati cijelu Arabiju.¹¹⁷ Nakon smrti Abu Bakra 634. godine kao kalif dolazi Omar koji je do svoje smrti 644. osvojio gotovo cijeli Plodni polumjesec.¹¹⁸ U tim se je osvajanjima posebno istaknuo Khalid ibn al-Walid koji je 636. porazio bizantsku vojsku kod Jarmuka te je iste godine osvojen Damask, a ubrzo i Jeruzalem. Egipat je osvojen padom Aleksandrije 642. godine.¹¹⁹ Za to je vrijeme muslimanska vojska također osvajala i perzijske prostore. Ktezifont, glavni grad Sasanidskog Carstva, osvojen je 637. godine, a 641. i grad Nihawand,

¹¹³ Usp. Isto, str. 41-42.

¹¹⁴ Usp. McGraw Donner, 1981., str. 62.

¹¹⁵ Usp. Kennedy, 2004., str. 43.

¹¹⁶ Usp. Hodgson, 1977., str. 194.

¹¹⁷ Usp. Kennedy, 2004., str. 56.

¹¹⁸ Usp. Isto, str. 57.

¹¹⁹ Usp. Robinson, 2010., str. 196.

nakon čijeg se pada sasanidska obrana urušila te je kralj Jazdegerd III. pobjegao na istok Carstva. Tu osvajanja nisu stala, nego su trajala sve do šezdesetih godina 7. stoljeća pod vlašću Osmana i Alija koji su slijedili kao kalifi nakon Omara.¹²⁰ Osvajanja su bila vrlo brza i učinkovita zbog iznimne sposobnosti muslimanskih vojskovođa te političke, vojne, društvene i religijske situacije na Bliskom Istoku koje su navedene u ovom radu. Muslimanska vojska je bila brza, spretna, odlično koordinirana i izrazito motivirana. Bila je istrenirana u ratovima koje su Arapi vodili među sobom i jedinstvena zbog sustava kojeg je uredio Muhamed.¹²¹ Iako su bili brojčano slabiji, muslimani su to koristili kao svoju prednost i stvorili su snažnu vojnu silu koja je bila spremna, zbog svoje pokretljivosti, osvojiti ogroman prostor u vrlo malom vremenskom periodu.

¹²⁰ Usp. Isto.

¹²¹ Usp. Isto, str. 197.

ZAKLJUČAK

Nastanak islama je promijenio društvenu i političku sliku Bliskog Istoka i sjeverne Afrike pa i cijelog svijeta. Moramo razumjeti kontekst u kojem je islam nastao da bi ga mogli shvatiti danas. Islam je nastao na području Arabije u kojem je život bio vrlo težak, a društvena pravila su bila nerazvijena u odnosu na okolna područja. Vladala je plemenska organizacija sa svojim specifičnim nepisanim pravilima koja su mnogima danas neshvatljiva. Religija je bila tradicionalno politeistička, ali su stanovnici bili dobro upoznati s idejom monoteizma od strane Židova, kršćana i zoroastrijanaca te njihovih sekti. Na samom Arapskom poluotoku se pojavila tendencija prema monoteizmu te su se javljali ljudi koji su više djelovali na duhovnom području te su se počeli sami približavati monoteizmu. Zbog mnoštva bogova i božica, bilo je to društvo koje nije vidjelo probleme u sinkretizmu pa im preuzimanje ideja od okolnih religija nije bilo strano. Promatrajući okolne sile mogli su zaključiti da vjera u jednoga Boga može stvoriti snažne države koje mogu funkcionirati upravo zbog zajedničke vjere u tog jednog jedinog Boga.

Politička i društvena situacija je bila vrlo različita na području koje okružuje Arapski poluotok. Dva velika carstva na sjeveru, koja su imala velike utjecaje na Arabiju, sukobljavaju se u velikim ratovima i to ih sve više iscrpljuje. Razne političke igre pojedinaca samo narušavaju sklad u Carstvu te ga dovode do još gore situacije. Bizantsko Carstvo se mora uza sve to suočavati s problemima na zapadu gdje im na granice dolaze novi narodi, dok se Sasanidsko Carstvo suočava s problemima na istoku gdje im stalno provaljuju Bijeli Huni. Nakon što uspijevaju riješiti te probleme, Sasanidsko i Bizantsko Carstvo pronalaze različite razloge za međusobno ratovanje. Također, oba carstva se sastoje od više naroda i više religija, što pak dijeli društvo i čini ga ranjivijim za obranu od neprijatelja. U takvom je okruženju rođen Muhamed kojem u ranom djetinjstvu umiru roditelji. Muhamed je puno razmišljao o duhovnoj stvarnosti i različitim religijama koje je upoznao na svojim putovanjima kao trgovac, ali i kroz rasprave sa svojim prijateljima. U meditacijama doživljava jedno iznimno iskustvo koje ga potiče na snažnije propovijedanje i naviještanje jednog Boga. Koliko se tu radilo o osobnom interesu teško je reći i na svakome je da sam prosudi za sebe.

Ono što možemo zaključiti jest da je Muhamed stvorio iznimno čvrstu zajednicu koja je nadilazila nacionalne i plemenske barijere te je bila spremna osvojiti ogromna područja u vrlo malo vremena. Također, potrebno je naglasiti da se poklopilo mnoštvo različitih uvjeta koja su omogućila da se ta osvajanja ostvare. Zbog čvrstoće zajednice, *umme*, na kojoj je

Muhamed inzistirao, islam se održao sve do danas. No, zbog vremena i područja na kojem je nastao te zbog same svoje nepromjenjive naravi koja objavu ne doživljava kao nadahnuće, već kao izravnu Božju riječ, islam ostaje negativan prema društvenim promjenama koje se u današnjici događaju munjevito.

LITERATURA

1. Haldon, John, „The resources of Late Antiquity“ , u: Chase F. Robinson (ed.), *The New Cambridge History of Islam. Volume 1: The Formation of the Islamic World, Sixth to Eleventh Centuries*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010., str. 19-71.
2. Hodgson, Marshall G. S.: *The Venture of Islam: Conscience and History in a World Civilization*, vol. 1: The Classical Age of Islam, Chicago: The University of Chicago press, 1977.
3. Kennedy, Hugh: *The Prophet and the Age of the Caliphates: The Islamic Near East from the sixth to the eleventh century*, 2nd ed., London: Pearson Education, 2004.
4. *Kur'an*, Prijevod: Hafiz Muhammed Pandža i Džemaluddin Čaušević, Zagreb: Naklada C, 2000.
5. Lecker, Michael, "Pre Islamic Arabia", u: Chase F. Robinson (ed.), *The New Cambridge History of Islam. Volume 1: The Formation of the Islamic World, Sixth to Eleventh Centuries*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010., str. 153-170.
6. McGraw Donner, Fred: *The Early Islamic Conquests*, New Jersey: Princeton University Press, 1981.
7. Robinson, Chase F., „The rise of Islam, 600-705“ u: Chase F. Robinson (ed.), *The New Cambridge History of Islam. Volume 1: The Formation of the Islamic World, Sixth to Eleventh Centuries*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010., str. 173-225.
8. Robinson, Maxime: *Muhammed*, Zagreb: MISL, 1998.
9. Smailagić, Nerkez: *Leksikon Islama*, Sarajevo: Svjetlost, 1990.
10. Whittow, Mark, „The late Roman/early Byzantine Near East“ u: Chase F. Robinson (ed.), *The New Cambridge History of Islam. Volume 1: The Formation of the Islamic World, Sixth to Eleventh Centuries*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010., str. 72-97.
11. Wiesehöfer, Josef, „The late Sasanian Empire“, u: Chase F. Robinson (ed.), *The New Cambridge History of Islam. Volume 1: The Formation of the Islamic World, Sixth to Eleventh Centuries*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010., str. 98-150.